

Incidències

Poesia catalana i esfera pública

editat per Elisabet Gayà, Mercè Picornell i Maria Ruiz

Introducció

De 'parenta pobra' a gènere reincident

Elisabet Gayà, Mercè Picornell i Maria Ruiz

(LiCETC, Universitat de les Illes Balears, Palma, Espanya)

L'objectiu d'aquest volum monogràfic és oferir una aproximació a la poesia catalana actual des del punt de vista de la seva incidència, això és, de la seva possibilitat de transcendir de diverses maneres els límits del vers imprès per projectar-se en un marc públic, sigui aquest més o menys restringit. Aquesta permeabilitat social del text poètic és sempre bidireccional, és a dir, fa que els versos també es deixin influir pel seu entorn. Entenem que la presència de la poesia en l'esfera pública no només té a veure amb la capacitat dels poetes d'expressar obertament un posicionament polític o un compromís social o de facilitar a les institucions la commemoració d'efemèrides literàries per omplir de continguts culturals les agendes polítiques. Es manifesta, també, de manera, podríem dir, més discreta, en forma d'influències entre poetes, de lectures d'estudiants, de versos difosos per les xarxes socials, de bars on s'escolta poesia, de poetes que deixen contaminar els seus versos de cultura popular, de les músiques, les paraules i les olors que se senten a peu de carrer.

Empram el terme **incidència** per referir-nos a qualsevol possibilitat de transcendència del vers, i que té a veure tant amb la seva repercussió social – per exemple, de mobilitzar identifications col·lectives – com amb la seva capacitat de generar petites influències en la vida d'un col·lectiu d'escriptors o de lectors. En els onze capítols que segueixen, aquesta aproximació es concreta en la lectura de l'obra de poetes que, si bé en la majoria de casos han tengut una bona recepció tant crítica com entre el públic lector, no sempre han merescut estudis en profunditat com els que aquí es proposen.

Les investigacions que originaren les recerques que reunim en aquest monogràfic es presentaren inicialment en el congrés internacional 'La

Treball vinculat al projecte de recerca «La poesia experimental catalana des de 1970. Dinamicitat en el camp literari: contactes i contextos» (FFI2012-34722), finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat del Govern Espanyol. Agraïm a Maria Francisca Marimon la seva col·laboració en la revisió final del monogràfic.

poesia en la contemporaneïtat: reptes genèrics, identitat i incidència pública', celebrat a Palma els dies 11 i 12 de desembre de 2014 i organitzat pels grups de recerca LiCETC (vinculat a la Universitat de les Illes Balears) i Poespublic (vinculat a la Universidade de Santiago de Compostela i a la Universidade de Vigo). El congrés i, específicament, aquest volum, resulten una passa més en la trajectòria de recerca dels dos grups, interessats fonamentalment en les evolucions de la poesia experimental contemporània i, en especial, en les formulacions poètiques que s'escapen d'alguna manera del paradigma clàssic de la lírica: sigui perquè empren mecanismes experimentals de composició i difusió (i.e. el collage, la performance, la creació col·lectiva), perquè desafien ideals vinculats tradicionalment a la poesia lírica (i.e. la creativitat, la lectura concentrada, la intimitat creadora); o perquè pretenen vincular-se de manera productiva en un entorn social i polític que depassa l'àmbit restringit del món literari.

Des dels anys setanta, la poesia catalana ha experimentat canvis importants pel que fa a la seva presència pública, que afecten tant el grau de coneixement i reconeixement de la funció social del poeta com la percepció de la poesia com a gènere essencial, no només per a la conformació de la cultura catalana, sinó per a la justificació de la mateixa nació. Amb la mort de Franco, el rol messiànic del poeta responsable, com havia dit Salvador Espriu, de 'salvar els mots', s'esvaeix i la funció de la poesia i dels poetes ha de ser redefinida en un context democràtic on sembla que l'engatjament polític dels escriptors ja no s'estila. Aquest procés de redefinició, tanmateix, no pressuposa un ple allunyament de la poesia respecte dels afers públics, no només perquè la percepció de la importància atribuïda al gènere en el marc de la cultura catalana segueix essent rellevant, sinó també perquè l'evolució dels mecanismes de difusió de la paraula poètica permet formes d'accés i recepció que desafien les jerarquies dels circuits restringits de consum cultural.

En el primer sentit, perviu encara el tòpic de Catalunya com a 'país de poetes', referit tant a la quantitat de poetes que genera el país com a la seva importància històrica en el desenvolupament de la cultura i de la nació, una idea que és encara més present si ens referim al País Valencià i a les illes Balears i Pitiüses. Per a Jaume Aulet (2008, p. 76), aquesta preeminència simbòlica i quantitativa de la poesia és corrent en les llengües minoritzades, en tant que és el gènere «que aguanta millor els embats tempestuosos i el que lidera tots els processos de ressorgiment i de renai-xença».¹ «Existiria Catalunya sense poetes?» es pregunta David Castillo

1 I continua: «Per això mateix tampoc no sorprèn que una llengua en crisi permanent, com és la catalana, atorgui - també permanentment - un paper fonamental als poetes i a la poesia. Si Josep Carner parlava, ja el 1908, 'de l'acció dels poetes a Catalunya' des de les pàgines de la revista *Empori* no era només perquè el Noucentisme considerés que la poesia era el gènere que, per motius tant estètics com ideològics, havia de lidaerar el procés de

al suplement de cultura de l'*Avui*, i respon: «Segurament sí, però sense Verdaguer, Maragall, Espriu, Vinyoli i companyia seria ben poca cosa» (2015, p. 2). A Catalunya, afirma també Jaume Subirana reflexionant sobre l'estat actual del gènere, la poesia «ha jugat un altíssim valor simbòlic [...] els poetes (alguns poetes) sempre han tingut entre els catalans un estrany però privilegiat estatut de símbol nacional, de portaveu essencial, de numen» (2001, s.p.). En el mateix sentit, en un perfil sobre Feliu Formosa, Jordi Llavina es reafirma en aquest estatus privilegiat que, tanmateix, considera, hauria perdut incidència en la vida pública:

Aquest nostre és un país de poetes. I sort en tenim, d'ells! Però hi ha un desequilibri descoratjador entre la importància real que té l'obra de molts dels nostres lírics per a la cultura pròpia - i la importància que ha tingut, també, en el que se'n diu, pomposament, la construcció de l'imaginari del país - i la presència d'aquests autors, de la seva obra, en la realitat catalana, que avui dia tendeix - i deixeu-me que faci servir un eufemisme - a l'analfabetisme i l'estultícia. (Llavina 2015, s.p.)

Davant el clam per la importància simbòlica de la poesia per a la cultura catalana, apareix sovint la constatació de la seva manca de rellevància social, traduïda en els baixos índexs de vendes de llibres, que contrasten tant amb la quantitat de premis de poesia catalana que ofereixen les institucions públiques, com amb proliferació de petites col·leccions de poesia que sorgeixen arreu dels Països Catalans - casos com LaBreu, AdiA, Terrícola, Cantàrdida. Aquestes, si bé contribueixen a dinamitzar l'escenari poètic, segons Dolors Miquel (2015), són també símptoma de la desfeta d'un món editorial dominat, en el fons, per grans corporacions que treballen al marge del territori. La sensació de desestabilització de les estructures reguladores de la cultura a què fa referència Xavier Farré en una resposta a l'article de Miquel ha impulsat a algú fins i tot a demanar una moratòria de la publicació de poesia en paper, a l'espera que es restableixin uns filtres impossibles a causa de la multiplicació d'iniciatives editorials disperses (Dols 2011).

I, tanmateix, avaluar la rellevància social de la poesia atenent només a la seva difusió en format llibre o a la seva capacitat de generar cànons estables implica deixar de banda molts dels canals dispersos en què contemporàniament la poesia aconsegueix incidir en diversos àmbits de l'esfera pública, potser no amb la profunditat intel·lectual que aparentment permet la lectura atenta, però sí a partir d'una diversitat de canals que obren camins per a la creació de nous lectors, i de nous escriptors, així

construcció de la Catalunya ideal, sinó perquè les circumstàncies no permetien fer-ho des d'enlloc més» (2008, p. 76).

com de noves formes de consum poètic que diversifiquen l'accés al gènere. Ja s'ha parlat molt, i des de posicions enfrontades, de la importància creixent que els recitals de poesia, en els seus diversos formats han tingut en el context català contemporani, des de l'escenificació política que suposà el Festival de Poesia del Price de 1970 a la dimensió festiva que el mateix recital té en nombroses celebracions, més o menys alternatives o institucionals (des dels recitals en bars com l'Horignal de Barcelona als diversos actes a l'ús de la poesia en la celebració oficial de la diada de l'onze de setembre).² La poesia omple agendes culturals, justifica diades institucionals i anys literaris, motiva documentals, es difon en les xarxes socials, segurament proposant fórmules de consum indirecte, però que, tanmateix, no deixen de fer permeable el gènere respecte de la societat en què es produeix i a qui es dirigeix.

Per tot això, en aquest volum, volem allunyar dels criteris quantitius el debat sobre la rellevància social de la poesia a l'àmbit català - el gran nombre de volums publicats versus el migrat nombre de lectors - o qualitius - l'absència d'una vara de mesurar apta en un món cultural en què coexisteixen diversos cànons possibles.³ S'hi estudien, d'una banda, els mecanismes de difusió i divulgació de la poesia, sigui a l'hora de crear estratgies entre poetes o de generar experiències didàctiques en l'àmbit escolar. De l'altra, s'hi constata que, en la literatura catalana contemporània, trobam poètiques que s'escapen dels límits tradicionals de l'expressió de la intimitat lírica per proposar formes diverses de vinculació amb els altres: sigui des de la creació de nous models d'identificació subjectiva o des de la conversió del poema en lloc des d'on tramar una reflexió personal sobre la societat en què s'habita. Aquestes dues línies de reflexió motiven els dos apartats en què hem organitzat aquest monogràfic.

Els articles reunits en el primer bloc tracten sobre la influència entre poetes així com sobre experiències concretes per introduir la poesia en l'àmbit educatiu. Marc Audí estudia a «Eduard Escoffet - Joan Brossa: escriure llibres de poemes» les dues primeres obres publicades en format de llibre per Escoffet, *gaire i el terra i el cel*. Si seguim la trajectòria de l'autor, la publicació d'aquests llibres significa que Escoffet desenvolupa un nou estil poètic i que inicia una nova concepció sobre el fet poètic, atès que anteriorment només havia publicat la seva obra en format de disc, fent èmfasi al so i a la poesia parlada. És en aquest sentit que la poesia d'Escoffet és posada de costat amb *Sumari astral i altres poemes* de Brossa, la influència del qual Escoffet sembla que no pot defutir. L'article d'Anna Vives

2 Margalida Pons (2013) ja ha reflexionat sobre la recepció de la poesia oralitzada en la poesia catalana, un dels espais on arriba a públics més amplis que, segons alguns crítics, només tendrien un accés parcial o superficial al gènere.

3 Segons Marrugat (2013 i seg.), de fet, la diversitat és un dels signes de la poesia catalana de la postmodernitat.

analitza la poètica particular de Josep Vicent Cabrera Rovira a partir dels poemaris *Dos poals de sabó i un cabàs de no res, quan, fet i fet, uns altres peguen el mos; no hi ha cap altre camí que descreure* (2005), *Els hòmens primer, si és home, i després les dones, i al contrari* (2010), i *Ei, que ja sé francès!* (2014). La seva creació original – qualificada com a despoètica i experimental – es relaciona amb la idea de metapoètica, això és, la reflexió sobre el gènere des del mateix text poètic, una reflexió que reclama la complicitat d'un lector. S'hi estudia també l'empremta de Vicent Andrés Estellés i Joan Brossa en els poemes de Josep Vicent. Tot l'article contribueix a la idea que els conceptes de tradició – o d'influència de poetes canonitzats – i rebel·lió no són excloents en les poètiques experimentals. En l'article de Pilar Arnau aquesta influència es mostra explícitament en la tasca de Josep Maria Llopart, poeta i activista cultural mallorquí, com a prologuista de llibres de poemes. En l'article s'analitza l'enorme treball de presentació, sobretot, de nous poetes que va du a terme Llopart durant la dècada dels vuitanta i la dels noranta. La seva tasca contribueix definitivament a conformar una idea de poesia en la Mallorca contemporània. L'article es clou amb un inventari ampli de pròlegs de Llopart, que Arnau s'ha dedicat els darrers anys a compilar i editar.

Tanquen l'apartat dos articles sobre propostes didàctiques a partir de textos poètics, tots dos plantejats des d'experiències concretes en l'educació primària i secundària. A l'article «Passeig pel Sostre: la mirada poètica», Emma Bosch i Silvia Burset expliquen una proposta didàctica que varen realitzar alumnes de 2n de primària. Es tracta de tota una experiència poètica i té com objectiu que els nins experimentin, compreguin i descobreixin noves formes poètiques. Les activitats que s'hi desenvolupen estan basades, sobretot, en jocs surrealistes i dadaistes, en conceptes situacionistes i tècniques vinculades al grup OuLiPo. Amb tot, la pregunta a la qual pretén respondre l'article és la següent: per què les propostes avantguardistes de principis del segle xx resulten encara ara, després de més de cent anys, tan innovadores a les escoles d'avui en dia? Així mateix, Alexandre Bataller fa una anàlisi de dues propostes didàctiques arran de la lectura de *Fragments* de Gaspar Jaén, la primera duita a terme amb alumnes de secundària i l'altra amb discents universitaris. Bataller pretén demostrar que simples detalls com el fet de conèixer en persona l'autor del poemari, fer-li una visita a casa seva o tenir l'oportunitat de demanar-li qüestions referides al llibre i al procés creatiu fan que l'aproximació a la lectura per part de l'alumnat sigui radicalment diferent, molt més predisposada i atenta.

El segon bloc, per contra, introdueix lectures sobre poetes catalans que treballen de manera prou diferent per transgredir el lloc tradicionalment assignat a la lírica respecte a les categories 'íntim', 'privat' o 'públic'. A «*Postals no escrites* (2001), de Felícia Fuster. L'experiència íntima i l'espai de representació i de joc» Mercè Altimir analitza aquest recull

d'haikus tenint en compte dos processos d'influència paral·lels. Per un costat, Fuster s'interessa i s'impregna d'una literatura poc coneguda en aquella època arran de la traducció de diversos volums de poesia japonesa contemporània, la qual cosa suposa l'obertura cap a un sistema simbòlic totalment diferent del que predominava a Occident, basat en una llarga tradició platònica i aristotèlica. D'altra banda, també té en compte les relacions que Fuster establí amb la intel·lectualitat parisenca de mitjan segle XX, concretament amb els pensadors de les teories estructuralistes com, per exemple, Roland Barthes, que altrament girà la mirada cap a les noves possibilitats d'estudi que ofería la simbologia japonesa. Alhora, Altimir també relaciona *Postals no escrites* amb el concepte d'extimitat, desenvolupat per Jacques Lacan.

L'article de Margalida Pons introdueix el concepte de 'poètica de la poquesa', oposat al que Guy Debord va anomenar la 'cultura de l'espectacle'. Es tracta d'una poètica que s'assimila a la de l'Arte Povera i el minimalisme i que juga amb les formes literàries del silenci o la buidor. Els espais en blanc a l'obra de Víctor Sunyol o la miniaturització en la de Benet Rosell serveixen d'exemples d'una creació original que obliga el lector a alentir la seva percepció sobre els textos. L'article de Montserrat Roser ofereix una lectura original de la poesia de Narcís Comadira, que es focalitza en la manera així com el poeta captura el moment polític - la Catalunya de la Transició - i s'hi posiciona des dels seus versos. L'article ressegueix la trajectòria biogràfica de Comadira i analitza el seu compromís polític així com s'expressa en els versos.

Mercè Picornell se centra en la imatge literària de la ciutat en l'àmbit de la cultura catalana en relació amb una nova estètica contemporània basada en les runes a partir del poemari *Última oda a Barcelona*, de Lluís Calvo i Jordi Valls. Picornell relaciona aquesta figuració poètica amb altres usos que es fan de les zones més abandonades de la ciutat, tant des del punt de vista artístic com polític. Alhora, també analitza el procés creatiu compartit per Calvo i Valls en la construcció d'aquest llibre. Tanmateix, l'objectiu de l'autora no és exactament analitzar l'interès que pugui tenir aquesta obra per la tematització poètica que erigeix dels espais urbans, sinó fer notar que és el lloc des d'on és possible encetar un nou espai de diàleg per generar formes alternatives d'identitat urbana i per construir una nova ciutat que ressorgeix de l'esfondrament.

Maria Ruiz analitza la poesia de Josep Pedrals, un dels poetes més coneguts i difosos - sobretot a causa de la seva condició de performer i com a membre del grup de música Els Nens Eutròfics - però que encara no ha motivat gaire estudis aprofundits des de la crítica. S'analitza la seva poètica des de la recerca de traces d'oralitat que tenen a veure amb l'assumpció creativa i provocadora de referents de les pràctiques etnopoètiques de la cultura catalana. La idea d'oralitat també és central en l'article que tanca aquest volum. Elisabet Gayà analitza l'augment de les performances poèti-

ques en la literatura catalana i com aquestes proposen un canal alternatiu per a la difusió de la poesia, no lligada als volums sinó a la presentació oral i pública en un auditori. S'analitzen en profunditat dues propostes concretes: *Estellés de mà en mà*, un homenatge a la poesia de Vicent Andrés Estellés de la mà de Francesc Anyó i Borja Penabla, i l'espectacle poètico-musical de Cesk Freixas i Roc Casagran, sense títol concret, però que s'ha escenificat en múltiples ocasions arreu del territori català. S'hi analitza l'impacte d'aquesta poesia escenificada en l'esfera pública, i, des d'aquesta esfera, la manera així com el gènere s'implica en un escenari tant polític com estètic.

En definitiva, per tant, aquesta monografia recull onze aportacions prou diferents a la incidència de la poesia com a gènere en la literatura catalana contemporània. Independentment del grau de superficialitat o profunditat que atribuïm a aquesta transcendència poètica, genera contactes, influències i lectures que depassen les del consum privat del llibre llegit solitàriament. Aquest contacte fa que els poetes s'enxarxin entre ells, que els versos surtin dels textos per trepitjar carrers, teatres i escoles, que els poetes repensin la petjada de la seva obra sobre el món que habiten. La poesia, així percebuda, no es resigna a ser una 'parenta pobra' de la literatura - com en va dir Bartomeu Fiol - sinó que cerca formes d'incidir i reincidir en l'esfera pública.

Cal dir, per acabar, que tots els articles recollits en aquest volum han seguit un procés de revisió anònima per part de dos especialistes en el camp de la literatura catalana. No volem tancar aquesta introducció sense agrair, d'una banda, als avaluadors, l'atenció amb què varen respondre respondre la nostra demanda d'avaluació i la profunditat amb què han proposat revisions dels articles. D'altra banda, agraïm també als diferents autors que participen en aquest volum, la seva disponibilitat a l'hora de resoldre dubtes i introduir canvis en els seus articles, convertint el procés d'edició en un diàleg interessant i productiu sobre la difusió de la poesia catalana contemporània, un diàleg al qual pretenem contribuir amb aquest volum.

Bibliografia

- Aulet, Jaume (2008). «Consideracions sobre la difusió i la recepció de la poesia catalana». A: Graña, Isabel; Iribarren, Teresa (coord.), *La literatura catalana en la cruïlla (1975-2008)*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa Edicions, pp. 75-92.
- Dols, Nicolau (2011). «Poesia: moratòria i reset, per favor» [en línia]. *Vilaweb*. Disponible a <http://www.vilaweb.cat/noticia/3849721/20110217/poesia-moratoria-reset-favor.html> (2015-12-01).
- Farré, Xavier (2015). «Un altre balanç de la poesia catalana». *Ara*, 7 de juliol, p. 28.

- Llavina, Jordi (2015). «Feliu Formosa» [en línia]. *La Vanguardia*, 25 de setembre. Disponible a <http://www.lavanguardia.com/20150114/54422590456/feliu-formosa-jordi-llavina-opi.html> (2015-12-01).
- Marrugat, Jordi (2013). *Aspectes de la poesia catalana de la postmodernitat*. Barcelona: PAM.
- Miquel, Dolors (2015). «Carta oberta a poetes, escriptors i gent de la cultura». *Ara*, 2 de maig, p. 40.
- Pons, Margalida (2013). «A New Kind of Popular Lyric Poetry? Collectivisation Processes in Recent Catalan Writing». In: Prieto-Arranz, José Igor; Bastida-Rodríguez, Patricia; Calafat-Ripoll, Caterina; Fernández-Morales Marta; Suárez-Gómez, Cristina (eds.), *De-Centring Cultural Studies: Past, Present and Future of Popular Culture*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, pp. 41-68
- Subirana, Jaume (2001). «Algunes dades sobre la poesia catalana actual» [en línia]. *Lletra*. Disponible a <http://www.uoc.edu/culturaxxi/cat/articles/subirana0602/subirana0602.html>.